

Kako danas stvari s Krležom stoje?

Oprosti im, Gospode, jer ne znaju što čine

Božo Rudež

Što je nama Krleža danas, gdje mu je mjesto u hrvatskoj i svjetskoj književnosti, kakva je, na zalazu stoljeća, recepcija Krležina literarnog opusa i najzad, kakva je Hrvatska danas bez ovog književnog gorostasa, strasnog polemičara, marnog enciklopedista i posljednjeg našeg polihistora?

Odgovore na ova pitanja, koja problematiziraju utjecaj, tragove i sudbinu književnog djela nalazimo u:

a) već davno rasprodanim Krležinim sabranim djelima,

b) višestruko objavljivanim Krležinim romanima, dramama i esejima za školske i široke čitateljske potrebe,

c) interesu za Krležin opus što posvjedočuje i tridesetak knjiga objavljenih o njemu *post mortem*, pri čemu posebno ističem Lasićevu *Krležologiju*, Čengićeve zapise *S Krležom iz dana u dan*, beogradski zbornik *Pečat o Krleži danas* (1933. g. u povodu stote godišnjice rođenja), zatim *Krležine marginalije uz tekstove za Opću enciklopediju* koje je priredio Josip Šentija, a kruna svega je dvosvesčana *Krležiana* Velimira Viskovića u izdanju Leksikografskog zavoda te *Bibliografija Miroslava Krleže* na 402 stranice enciklopedijskog formata s 6193 bibliografske odrednice,

d) najavljenom izlasku prvog kola kritičkog izdanja sabranih djela Krležinih u osamdeset svezaka,

e) mnogim prijevodima Krležinih djela na svjetske jezike, kao i izvođenju Krležinih drama u uglednim kazališnim kućama i grupama od Amerike preko Njemačke, Francuske, Italije, Češke, Poljske i Mađarske — sve do Moskve.

Nakon svega dakle možemo mirne duše reći da Krleža nije mrtav, nego, naprotiv, veoma živ i prisutan u našoj kulturnoj zajednici, za razliku npr. od mnogih hrvatskih književnika koji su sebe žive sahranili!

Tko vertikalno, tko horizontalno

Ali svaki čovjek, a umjetnici i znanstvenici kao ljudi duha — posebno, svojim djelom i životom živi *vertikalno* i *horizontalno*.

Umjetnici i znanstvenici umijećem i talentom, imaginacijom i kreacijom stvaraju univerzalne ljudske vrijednosti, a ta i takva djela, činom nastanka, postaju sasvim djelom nacionalne i općečovječanske baštine. Krležina vertikala u tom kontekstu kristalno je čista i jasna. Ostaje i nadalje naš svjetionik i kompas.

Međutim, svaki čovjek, pa i književnik Krleža, živi u određenom sociokulturnom okruženju, živi među ljudima i institucijama, i to je ono što čini horizontalnu razinu života.

I na toj horizontalnoj, svaki-danšnjoj ravni, Krleža je čitava

svog života, ali i poslije smrti, bio u trajnom nesporazumu i sukobu sa svojim horizontalnim okruženjem. Bio je to i

ostao paradigmatičan sukob intelektualca i vlasti!

Zašto je taj sukob u Krležinu slučaju bio tako beskompromisan i dramatičan? I zašto nesmanjenom žestinom traje od raspada k. u. k. Monarhije, preko Kraljevine SHS, NDH, Prve i Druge Jugoslavije, pa sve do HDZ-ove deкаде, koja je sa svim svojim pojavnim oblicima predstavljala stopostotnu negaciju svega krležijanskog u kulturnom životu Hrvatske.

Odgovor na ovo pitanje također je jednostavan i nedvosmišlen. Nije moglo biti moralno-političke pomirbe između književnika Krleže i njegova horizontalnog okruženja: riječ je o dva posve različita mentaliteta, o dva suprotivna svijeta, sukobu lijevice i desnice, sukobu snažne artistske vokacije i kulturnopolitički zapuštene zajednice; ukratko, Krležin europski duh u velikom je luku zaobilazio razularenu i zadimljenu balkansku krčmu.

Svojim socijalno i politički angažiranim perom Krleža je naprosto herostratski persiflirao glupost i *naduvenost*, nepravdu i primitivizam, nacionalnu histeriju i sve mitologike... Pa zar nije još davne 1919. g. proročanski zavapio:

U maglenoj daljini čuje se gdje grmi, O kad bi netko mudar stajao na krmi!

Ranih tridesetih godina Krleža je odredio smisao i zadaću umjetnosti. Zapisao je: »Književnost bi trebala biti svjedočanstvo koje bi u poetičkoj osnovi moralo imati Shakespeareov uzor: književnost bi dakle trebala imati spoznajnu i prosvjetiteljsku ulogu.« Još je dodao: »Prvorazredni je zadatak hrvatske književnosti, danas i ovdje, da zvjersko stanje među ljudima pretvori u ljudski dostojno stanje, odnosno da izobličenu ljudsku svijest podigne na dostojanstvenu razinu... Književnost i ne mora biti ništa drugo, nego zastava za vojnu ljudskog uma i dostojanstva, za konačnu pobjedu ljudske misli nad neznanjem i slaboumnosću.«

Nadam se da ćete poslije trećeg siječnja 2000. godine pronijeti ovaj barjak hrvatskim gradovima i selima!

Kronologija nesporazuma

Izlistajmo, načas i ukratko, kronološkim redom, podsjetnik tragikomičnih horizontalnih nesporazuma, isključivosti i negacija koji, kao što rekosmo, Krležu prate još iz školskih klupa. Tako Đorđe Zelmanović u svojoj knjizi *Kadet Krleža* bilježi kako je u Ludoviku pitomac Krleža odbio pjevati službenu himnu. Tu nemilu scenu opisao je i Krleža u *Izletu u Mađarsku*. »U to vrijeme čitao sam simultano trideset knjiga bez repa i glave, pišem pjesme i drame«, pa je posve razumljivo da ga do takve duhovne zaokupljenosti nisu zanimala blistave i šarene uniforme s pozlaćenim gumbima i lentama, kokardama i grbovima, zvjezdicama i remenjem...

U ovom moralnom činu dadu se nazrijeti raskoli šezdesetih godina između Krleže i njegovih dojučerašnjih prijatelja.

Preslavni i predragi Krleža, usprkos svemu, samo vi spokojno i zasluženo počivajte, jer ste za hrvatsku kulturu i hrvatski narod važniji vi nego čuvar državnog pečata, svi suci Ustavnog suda RH i pet stotina vladara stopljeni zajedno.

Dirljiva scena dogodila se Krleži na Jelačić placu 1920. godine. Zarasloga u bradu, s knjigama i rukopisima pod rukom, presretne ga Ksaver Šandor Gjalski i pozdravi pitanjem: »Ej, bradati fakine, zakaj si boljševik?!«

Te iste 1920. godine zabranjeno je izvođenje Krležine *Galicije*. Režim se plašio *Galicije*, kao što se danas pribojava Šnajderovih tekstova.

U međuratnom razdoblju pokreće četiri časopisa koje i uređuje, objavljuje svoja najvažnija dramska, prozna, esejistička i pjesnička djela, polemizira s desnicom i lijevicom, priskrbljuje si i pristaje i protivnike...

No zato posebno treba istaći da razdoblje rata provodi u Zagrebu, odbivši laskave ponude poglavnik NDH i njegovih dočelnika, ali i pozive da se povede za Nazorovim primjerom. Izbor mu ionako nije bio velik, jer su mu glavu tražili, kako je znao duhovito reći, i Dido i Đido!

Od 1918. godine do 1950. godine, dakle 32 godine književnik Miroslav Krleža živi od pisanja. Treba li ovdje dodati, a ne od satorske plaće, Akademijine apanaže ili od basnoslovnih honorara za knjige koje nikad objavio nije!

1950. godine dakle utemeljuje i vodi kao *spiritus movens* Leksikografski zavod. S čim se i s kim se sve Krleža nije morao hrvati u Zavodu najbolje nam svjedoče i nedavno publicirane Krležine *Marginalije uz tekstove za Opću enciklopediju*. Dođe tako pred Krležin enciklopedijska odrednica *Dučan*:

Dučan

Nevjerojatno!!! Citiram: »Orientalna trgovina«. Na pr. Na-Ma u Zagrebu, to je tipična orijentalna trgovina. Piše tipičan nekakav Agramer, za koga je sve istočno od Dugog sela Orijent. Želim da mi se javi tko je autor ove istočnjačke priče? Prekrasna noveleta, dakako diletantska, spada u osamdesete godine prošlog stoljeća. Kad bi se uzelo objektivno, zapravo bezobrazno. Dućan je dakle orijentalna trgovina. Da ne bi ostalo samo kod te definicije, autor nam daje i opis gdje se dućani nalaze: »S obje strane uske, često krivudave čaršije redaju se mali dućani, prizemne prostorije, pravljene od ćerpića i drvene građe. Na pr. veliki magazini po našim gradovima. Kaže autor da su dućani oko 50 cm uzdignuti od ulične razine. Preko dana su sasvim otvoreni. Gdje, s čaršijske strane? Citiram: »Tu je sve što se u dućanu može dobiti gusto poredano i povješanima na uvid pa to mnoštvo šarene robe daje čaršiji živaban izgled. U dubini dućana dućandžija — obrtnik izrađuje svoje proizvode sjedeći na zemlji i ustajući povremeno (i nerado!) da posluži koju mušteriju. Navoče se roba sklanja i t.d.« I sada na kraju, čujte što kaže naša Enciklopedija: U nekim našim krajevima (Dalmacija) dućan redovit naziv za trgovinu (trgovačku radnju). Autor, kad se budu polagali ispitati za redaktora, neka se javi kod pisca ovih redaka s ovom svojom ispitnom radnjom.

Ad Dućan. *Interesira me i neka mi se javi da li je ovaj tekst plaćen.*

A što ćemo tek saznati za dvije godine kad se otvore zapečaćeni rukopisi u NSB-u?!

Gvoz

Od Krležine smrti 29. prosinca 1981. godine do 1986. godine formirano je nekoliko odbora za »zaštitu lika i djela Miroslava Krleže« koji su hrvatsku javnost s vremena na vrijeme obavještavali o različitim tumačenjima Krležina testamenta i sudbini zapuštene Krležina Gvozda.

1987. godine na prijedlog Jure Kaštelana, Saše Vereša, Andre Mohorovičića, dr. Vranešića i Čengića, Rade Šerbedžije i nekolice krležijanaca, uz potporu i suglasnost DHK, HAZU i NSB, formiran je Odbor za uređenje Krležina Gvozda, kojemu sam bio na čelu do 1990. godine.

Odbor je osnovao Sabor i Skupština grada Zagreba. Odbor je nakon izvještaja Saboru i Skupštini Zagreba u jesen 1990. godine raspušten.

Što je Odbor za tri godine svoga djelovanja učinio? Gradskom muzeju povjerio obradu, zaštitu, restauraciju i postav koji bi bio u stanu gdje su trideset godina živjeli Miroslav i Bela Krleža. Ostale tri etaže bile su namijenjene za sljedeće sadržaje: prizemlje — čitaonica polivalentna dvorana za kazališne predstave, komorne koncerte, skupove i izložbe. Na polukatu: muzej hrvatske književnosti koji bi u detaljima i sintezi, od Bašćanske ploče i popova glagoljaša do naših dana obuhvatio povijest pismenosti i kulture u Hrvata. U potkrovlju: po ideji Marijana Matkovića i Jure Kaštelana bio bi smješten znanstvenoistraživački i urednički tim koji bi pripremao kritičko izdanje sabranih djela Miroslava Krleže.

Idejni i izvedbeni projekt Krležina Gvozda izradio je prof. Antun Vulin: na četiri etaže (1400 m²) i 5000 m² parkovne površine prostirao bi se budućni Krležianum — kulturno-umjetnički i znanstveno-istraživački centar.

Sva potrebna sredstva za *Krležianum*, koji se trebao dovršiti i otvoriti u ljeto 1991. godine, 7. srpnja, na Krležin rođendan, bila su ugovorom osigurana od grada Zagreba, Republičkog fonda kulture i znanosti. Ugovor je potpisao i Sabor, ali novce nikad nije za to odobrio jer se u Sabor već u jesen 1990. godine nastanila »stranka opasnih namjera«.

Zato sam napisao pismo predsjedniku Republike da intervenira i da se založi za Krležu, nakon čega me primio ondašnji predsjednik Sabora. Sastanak u prosincu 1990. godine s predsjednikom Sabora trajao je kratko. Dočekao me riječima: »Što je vama, pa Krleža je mrtav! Tko će Krležu čitati za deset godina? A, osim toga, zapamtite, dok sam ja predsjednik Sabora, za Krležin Gvozda neće otići niti jedan dinar!«.

Ostale detalje ovog i ostalih razgovora integralno ću objaviti u svom rukopisu pod nazivom *Kako su rušili Krležin Gvozda*.

Zagvoz

Tekar da znadete: danas na osamnaestu godišnjicu Krležine smrti u Gvozdu stoluje šest što domaćih što stranih kompanija i trgovačkih društava za prodaju žestokih pića, trupaca i autoguma, a te tvrtke, koliko mi je poznato, nemaju ništa zajedničko s našom kulturom i nakladništvom.

Nadam se da će novi saziv Sabora i nova Vlada dovršiti započeti i naprasno prekinuti kulturni projekt od nacionalnog značenja.

Na kraju, valja istaći da najžešća antikrležijanska orkestracija traje upravo u razdoblju 1990-1999, kada se ultimativno traži od gradskih i državnih vlasti:

— da Leksikografski zavod ne nosi Krležino ime — da se nagrada DHK ne zove Krležinim imenom

— da mu se oduzme ulica itd.

Ako ovome dodamo da je čak i jedna ministrica prosvjete u Hrvatskoj vladi, *urbi et orbi*, izjavila »da ne voli, gotovo prezire Krležu kao pisca zbog opisa ženskih likova u njegovom djelu«, pa kad još dometnemo kako je današnji hrvatski poklisar u Ukrajini, u prepunoj dvorani u Pečuhu 1993. godine držao vatrene filipike protiv Krleže, jer, da Krleža, veli taj ubogi poklisar, »ništa lijepa nije napisao o njegovoj domovini i njegovu narodu« — onda smo mogli samo dodati: Oprosti im, Gospode, jer ne znaju što čine.

Sličnu sudbinu doživio je Voltaire kad je napisao čuvenu *Raspravu o toleranciji*, nakon čega ga je kralj prognao iz Francuske. Što i nije bilo tako strašno i nepodnošljivo. Jer se tamo našao subrat po peru — Diderot, koji mu piše pismo: *Preslavni i predragi brate, čuvajte sebe za dobro čovječanstva, za koje ste važniji vi nego pet stotina vladara stopljenih zajedno*.

Nakon svega, i najzad, i mi bismo danas mogli s ovog svečanog skupa Krleži poručiti:

»Preslavni i predragi Krleža, usprkos svemu, samo vi spokojno i zasluženo počivajte, jer ste za hrvatsku kulturu i hrvatski narod važniji vi nego čuvar državnog pečata, svi suci Ustavnog suda RH i pet stotina vladara stopljenih zajedno.« ☞